

פתיחה לשער שלישי

למעמדם של גרים שאינם שומרי מצוות לאחר תהליך הגיור

שאלת מעמדם ההלכתי של גרים שאינם שומרים תורה ומצוות שנויה במחלוקת גדולה בין פוסקי זמננו.¹ גרים אלו עוברים תהליך גיור הלכתי, ובו הם מצהירים כי הם מקבלים על עצמם שמירת תורה ומצוות, בית־הדין עצמו משתכנע באמיתות כוונתם ומכוח זה הוא מגיירם. אך לאחר זמן מתברר שאורח חייהם אינו תואם את הצהרתם. מדברי הגמרא ביבמות (מז, ב): "טבל ועלה הרי הוא כישראל לכל דבר" נראה לכאורה שאף אם חזר הגר לסורו, הגיור חל ואי אפשר להפקיעו, והרי הוא כישראל מומר ולא כגוי. אך מנגד רוב הפוסקים מסכימים² שאם ברור לנו שכבר בשעת הגיור לא היה בדעתו לשמור מצוות, ויש אומדנא דמוכח שלבו היה כל עמו, ופיו (הצהרתו בדבר קבלת מצוות) ולבו לא היו שווים – הגיור לא חל מעיקרו.

בעקבות ריבוי המקרים של גרים שאינם שומרי תורה ומצוות סבר הרב אברהם חיים שרמן³ כי בית־דין בתרא (האחראי על רישום הנישואין) רשאי ואף חייב לבדוק את מעשיו ושיקול דעתו של בית־הדין המגייר, ובמקרים מסוימים אף לפסול את הגיור. ואף שאמרינן (בבא בתרא קלח, ב): "בית־דין אחר בית־דין לא דייקי", מכל מקום אם מתברר שבית־הדין הראשון טועה, מותר ואף חובה לבית־דין השני לבדוק את מעשיו.⁴ לדעתו, דברי הרמב"ם (עדות ו: ה) שאין בית־דין בודק אחר בית־דין חברו מפני שמחזיקים אותם ככקיימים נובעים מן ההנחה שמן הסתם בית־הדין הראשון לא טעה, אך אינם אוסרים את הבדיקה.⁵ יתרה מזו, בימינו, לאחר שהוקם בית־הדין הגדול לערעורים, מקובל שאין מסתמכים על חזקת מומחיותו של

---

1. לסקירת הפולמוסים שהתעוררו ביחס לגיורים הממסדיים במדינת ישראל, ראה במבוא לספרנו, הערה 5.

2. ראה מאמר ב – 'הגיור – חזון ומציאות', פרק ב תת־כותרת שלישית.

3. "בדיקה חוזרת של גיור בבית־דין אחר" תחומין לא, עמ' 230–235.

4. ההלכה כי מעשה בית־דין הוא חלוט מופיעה גם בסנהדרין לג, א: "דן את הדין זיכה את החייב חייב את הזכאי, טימא את הטהור, טיהר את הטמא – מה שעשה עשוי וישלם מביתו"; וראה דיון רחב במקורות הללו בספר כגר כאזרח עמ' שמג.

5. הוא מוכיח את דבריו מספר סמיכה לחיים (אבהע"ז סימן ט) לרבי חיים פאלאגי. ומדברי שו"ת חת"ם סופר (ח"ו ליקוטים סי' נ) הכותב שגם לעניין קידוש החודש בית־דין בודק בית־דין חברו.

בית־הדין, ובית־דין שני בודק החלטות בית־דין חברו אף בדיני ממונות, וממילא קל וחומר שבעניין גיור ניתן לבדוק, שהרי בית־הדין לגיור מנסה לחזות את שמירת המצוות העתידית של הגר, והבדיקה המאוחרת מבררת אם כיוון לאמת. הרב מרדכי אלתר מוסיף (ספר כגר-כאזרח עמ' שמג ואילך) בשם בעל ציץ־אליעזר (חלק טז סי' סז סע' ה) שאם בית־הדין השני בדק "וידעו שטעו [=בית־הדין הראשון] אזדא להו האי חזקה דלא יטעו וחוזר הדין לכו"ע". במסקנתו קובע הרב שרמן:

בדיני תורה לא יועילו טענות פורמליות הדוגלות בסופיות הדיון, ובאוטונומיה הניתנת לכל דרג של בית־דין; ואם נמצאו פגמים בפסקי הדין הראשונים, רשאי וחייב בית־הדין שמצא אותם לחזור ולדון בהם, ואף לפוסלם.⁶ ולכן ההוראה הגורפת של מועצת הרבנות הראשית ש"תעודות גיור של בתי־הדין הרבניים או בתי־הדין המיוחדים לגיור יתקבלו ע"י רושמי הנישואין", וודאי אינה מחייבת כאשר רושם נישואין עומד על פגמים בפועל.

מנגד, הרב ישראל רוזן⁷ טוען כי אין לבית־הדין העוסק בגיור תפקיד שיפוטי, הוא אינו מברר עובדות ועל־פיהן מחליט האם המתגייר ישמור תורה ומצוות או לא, אלא הוא מחיל חלות "שם ישראל" על הגר. מכיוון שכך, תפקידו להיות נוכח גם במילה ובטבילה שאינן מעשה שיפוטי.⁸ מטרת ההיזקקות לבית־דין בגיור היא ליצור "מעמד" בפני שלשה לקיום הדבר, כמו נישואין בפני שניים. ולפי זה "לא שייך לדון בבי"ד אחר, שהרי בי"ד קמא 'קיימו' ו'הסכימו' ו'יצרו' מצב עובדתי־הלכתי, 'חלות' בשפה הלמדנית". גם הרב יעקב אפשטיין סבור כרב רוזן שאין כאן "משפט אלא מצווה על־פי גדרים שחכמים קבעו"⁹ ולדעתו בית־הדין בגיור הוא כבית־הדין להוצאה למלחמת רשות או לעגלה ערופה וסמיכת

6. ההדגשה אינה במקור. גם שאר ההדגשות המצויות בפתיחה ובמאמרים להלן אינן במקור.

7. תחומין לא, עמ' 236, נספח: האם בי"ד לגיור נחשב בי"ד לכל דבר.

8. והעיר שם: "וכמדומני ששימוש הלשון בש"ס ופוסקים הוא תמיד גר צריך שלשה, ולא גר צריך בית־דין".

9. הרב יעקב אפשטיין, "לא ניתן לבטל גיור שנעשה כדין" תחומין לב, עמ' 332–335. ושם תשובת הרב שרמן עמ' 336 ומאמרו של הרב משה מסטבאום, "גיור אינו חיזוי העתיד" תחומין שם, עמ' 337–339. הוכחותיו של הרב אפשטיין מסתמכות גם על דברי ר' אלחנן וסרמן בקובץ־שיעורים לכתובות (סי' לג): "דהא דגרות צריכה בית־דין אין פירושו דצריך ראיא גרידא מבית־דין כמו בעדי קידושין, אלא דבית־דין עושין את חלות הגרות". וראה גם הרב גורן, "אישה שחיה בגויותה עם כהן" תחומין כג עמ' 180, שכתב כי גם לעניין גיור "הלכה רווחת היא בישראל בית דינא בתר בית דינא לא דייקי".

חכמים, "וברור שאין בית־דין אחר יכול לבטל סמיכה". בית־הדין במקומות אלו מבטא את הסמכות ההלכתית של עם־ישראל. בתשובה לטענה זו כתב הרב שרמן, כי מדין קידוש החודש ניתן להסיק שגם בעניינים שבהם בית־דין יוצר מציאות הלכתית (= "חלות") עדיין ניתן לערער על החלטותיו, שהרי דווקא שם דרשו חכמים "אתם אפילו מוטעים, אתם אפילו מזידים", ומכאן שהיכן שאין דרשה כזו, מעשה בית־הדין אינו חל במקרה שטעו.

גם הרב דיכובסקי התנגד לאפשרות ביטול הגיור במקרים הנ"ל,¹⁰ אך מטעם אחר. לדעתו, תוקפו של הגיור חל בזמן הטבילה "בעודם במים", הטבילה עצמה, שהיא רגע הגיור, נעשית סמוך להצהרת הגר בדבר נכונותו לשמור מצוות. הראש נמצא מתחת למים במשך שניות בודדות, ובדרך כלל לא חושבים אז דבר, וממילא טבל ועלה – ומיד חל הגיור. הרב דיכובסקי איננו מסכים עם טענת הרב שרמן וסובר שאפשר להוציא את הרגע המסוים של הגיור מן הרצף העובדתי של חיים ללא תורה ומצוות לפני ואחרי הגיור. לדעתו, מבחינה הלכתית ניתן לנתק את אותו רגע (למעט אולי מקרים נדירים של ידיעה ברורה או אומדנא דמוכח על חוסר כנות בשעת קבלת המצוות) שהרי הגר מקבל עתה מצוות בפיו. יתרה מכך, כל מי שנכח אי פעם בטבילת גר יודע שזהו מעמד מרגש עבור כל הנוכחים, ובעיקר עבור הגר. ייתכן מאוד שבאותה התרגשות של רגע הטבילה אכן הייתה דעתו שלמה, ורק לאחר מכן סר מן הדרך. יש מקום להניח שבשעת הטבילה הוא קיבל מצוות בכנות "באשר הוא שם". ובכל אופן פשיטא שאין לפנינו "אנן סהדי" שלא קיבל מצוות באותו רגע.

כאמור, הפולמוסים השונים התעוררו בעקבות ריבוי המקרים של גרים שאינם שומרי תורה ומצוות והחשש כי גרים אלו לא היו מעוניינים מלכתחילה בגיור אמיתי הכולל שמירת מצוות. אך כפי שנראה אליבא דאמת פולמוסים אלו נובעים מתוך הבדלי גישה והשקפה בין בתי־הדין המגיירים לחלק מדייני בתי־הדין הרבניים בדבר חשיבותו של המרכיב הלאומי־אזרחי בזהות הלאומית היהודית, ובהכרה (חלקית) בו גם בשאלת הגיור. ישנם גם הבדלי גישה ביחס לאחריות הרבנית על כלל החברה האזרחית, ולדעת בתי־הדין המגיירים ישנו הכרח לקחת בחשבון גם את החשש כי נוכרים רבים המזהים את עצמם כיהודים ייטמעו בחברה היהודית. מכיוון שכך, נראה כי השאלה האם גם לעניין גרות בית־דין בתר בית־דין לא דייקי' סוטה מעיקרו של דיון. בהתייחסות למאמרי 'מדיניות גיור בכל ארץ – ריכוזית או מבוזרת' (תחומין לו, עמ' 325) כתב הרב ישראל רוזן:

10. "לא ניתן לבטל גיור למפרע" תחומין כט, עמ' 267 ואילך.

מדיניות הגיור בישראל, מאז פרוץ גלי העליה הגדולים מבריה"מ לשעבר ומאתיופיה (בשנות ה־90), לא נקבעה ע"י הרבנות הראשית ולא נדונה בה... ייסוד מינהל הגיור בראשותי... מינוי הדיינים מהמגזר הציוני־תורני, תוך עקיפת בתי־הדין הרבניים שבהם שלטה השקפת העולם החרדית. הגישה המקילה והמתחשבת, המושיטה יד ומייסדת אולפני גיור בכל רחבי הארץ ומושבותיה, נישאה על כנפי ההשקפה הגאולתית לפיה כל שיבת ציון כרוכה ב'ערב רב' הנספח לשבים. מדיניות זו, שיש לה תימוכין בהלכה ובהשקפה, היא הבסיס למערכת הגיור בישראל כאן ועכשיו.

להבנתי, הרב שרמן אינו 'נישא על כנפי ההשקפה הגאולתית' ולכן לדעתו שיקולי בתי־הדין המיוחדים לגיור חורגים מהלכות גיור הדורשות קבלת מצוות וקיומן באופן מושלם. ובאמת, לכאורה עמדת הרבנים רוזן ואפשטיין צריכה בירור. איך ניתן לדרוש מבית־דין בתרא, שאינו סבור שלהשקפה הנ"ל "יש תימוכין בהלכה" לקבל גיור שנעשה לא רק מכוח שכנוע פנימי עמוק כי הגר ישמור תורה ומצוות. לשיטת בית־דין בתרא עירוב שיקולים נוספים פוגם במעשה הגיור. שהרי מבחינתו גם בית־דין קמא לא שוכנע שהייתה קבלת מצוות מלאה ואמיתית, וממילא להבנתו לא נוצרה "חלות" כלל. הדבר דומה למקרה שבית־הדין הראשון לא מל או לא טבל את הגר, והדבר התגלה בבירורו של בית־דין בתרא – ברור שאז לא נוצרה "חלות" של גיור. לכאורה הוא הדין אם לא הייתה קבלת מצוות כנה כפי שבית־דין בתרא מבין אותה, מבחינתו אין כאן שיקול דעת שונה אלא לא היה כאן מעשה גיור אמיתי.

נוסף על כך, נראה כי קשה לדרוש מבית־דין בתרא לקבל את מעשה הגיור של בית־דין קמא כאשר מערכת שיקוליו אינה מוסכמת עליו – על בית־דין בתרא. זאת מכיוון שהחלטת בית־דין בגרות שונה מהותית מעניינים פרטיים הנידונים בבתי־הדין שבהם אמרינן 'בית־דין אחר בית־דין לא דייקי'. בדיני ממונות או דיני טומאה וטהרה המתדיינים מקבלים על עצמם את בית־הדין כמחייב אותם, וזאת גם כאשר בית־הדין טועה (בענייני טומאה זה מגדרי שוויון אנפשיה). לעומת זאת, בעניין גרות ההשלכות המעשיות מהנעשה בבית־הדין מחייבות את כלל ישראל כולו. לאחר החלטתם – מחזירים לגר את אבדתו, מחללים עליו את השבת ואף מתירים לו לישא אישה. ואמנם כל שלושה הדיוטות יכולים לגייר, אך קשה

לקבל שכל שלושה שדעתם אינה זהה עם דעות מרכזיות של פוסקי ההלכה (להשקפת בית דין בתרא) יכולים להכניס לעם ישראל נוכרים על-פי השקפתם ללא יכולת בקרה וערעור.¹¹ מעשי בתי-הדין לגיור נובעים מהערכה ושיקול דעת בדבר אמיתות רצונו העכשווי של הגר להצטרף ולהשתלב מכאן והלאה בעם היהודי דרך קבלת המצוות והאמונה היהודית. הערכה זו מועדת מטבעה לטעויות רבות שהרי היא מתבססת על הבנת כוונת לבו העכשווית של הגר ועל אפשרות חיזוי מעשיו בעתיד, שני נתונים שקשה לבררם בבית-הדין. הערכה זו קשה שבעתים בדורות הנוכחים שבהם רבו גיוני יישום האמונה בעולם המעשי (ואין הגר עצמו מכיר מהי הדרך האמיתית שהתורה דורשת), והתמעטה יכולת הכפייה על הגר מצד החברה והממסד הרבני. מכיוון שכך, ברור שבהלכות גרות ישנה אפשרות רחבה שבית-הדין ישגה בהערכתו, אך אפשרות זו גם מובנית בהרשאת תפקידו, כדברי הבית יוסף (הובאו הדברים בש"ך רסח, כג): "הכל לפי ראות עיני בית-הדין". נראה כי בעקבות הבעייתיות המובנית בתהליך קבלת הגר כתב הרמב"ם "חוששין לו" ביחס לגר שלא הודיעו לו המצוות, ודבריו אלו הם הפתרון ההלכתי לחששות בגיורים מסופקים (גיור מאינטרס זר או שלא הודיעו לו המצוות) ומשמשים אולי גם פתרון בדבר היחס לגרים המזדהים עם המרכיב הלאומי העכשווי ואנו חוששים שאין הם מקבלים שמירת מצוות דתית באופן כן, כפי שיבואר להלן.

משמעותה של הלכה זו "חוששין לו" היא מורכבת: מחד גיסא, חשש זה מקשה על התקבלותו של הגר לתוככי החברה היהודית, וזאת אף שכבר עבר את תהליך הגיור והוא ישראל לכל דבר. מבחינה זו נראה כי החשש אינו הוגן כלפיו, אם כי בידו להוכיח את צדקותו ולהתקבל כראוי. אך מאידך גיסא דווקא הלכה זו היא שמאפשרת את עצם הגיור גם במצבים שבהם איננו בטוחים שהמניע של הגר כן או שביכולתו לקבל על עצמו קיום מצוות אמיתי. דווקא אפשרות אי-קבלתו המוחלטת לתוככי החברה לאחר תהליך הגיור מצמצמת את האחריות הנדרשת מבית-הדין עצמו לפני הגיור ומאפשרת לו לנקוט בגישה מקלה וחסרת חששות יתר לפני הגיור.

11. בדברים אלו אין כוונתי לומר שדעת בתי-הדין לגיור אינה מקובלת על רוב רבני ישראל, אלא להצביע על הקושי העקרוני בקבלת עמדתם של הרב רוזן והרב אפשטיין שעצם מעשה הגיור שלהם צריך לחייב את כלל ישראל ללא יכולת בקרה. במקרה דידן, מעשי בתי-הדין לגיור נעשים מכוח סמכות הרבנות הראשית ולכן הם נעשים מכוח רצון העם ורוב רבני ישראל, אך מנגד, גם בתי-הדין החולקים פועלים מכוח אותה סמכות, שהעניקה להם את דיני נישואין.

הדיונים בשער שלפנינו הם במכלול הטענות שעלו בפולמוס שבין הרב שרמן והרב רוזן. מאמר ז – 'חוששין לו', עוסק באופן ההתמודדות עם שאלת הגיורים המסופקים. כאשר דברי הרמב"ם שבמקרים מסוימים חוששין לגר ואין מקבלים אותו כישראל לכל דבר, משמשים בסיס לאופן ההתמודדות עם הגיורים העכשוויים. המאמר יעסוק במקורה של הלכה זו, בהבנה המעשית של החשש ובשאלה האם ניתן לאמץ פתרון זה בגיורים הנעשים על-ידי בתי-דין לענייני גיור.

שאלת ההתייחסות למעשי בתי-הדין לענייני גיור היא שאלה של דיעבד, אך השאלה המקדמית היא האם לכתחילה מותר או צריך לגייר גם במקרים שבהם אין ביטחון שהגר ישמור תורה ומצוות. הדיון בשאלה זו מתקיים בשני מישורים: האחד, ההיבט החברתי העכשווי במדינת ישראל, בעקבות החשש של עירוב נכרים (המזוהים על-ידי עצמם ועל-ידי החברה הכללית כיהודים) בכרם בית ישראל. השני, השאלה ההלכתית הבסיסית האם ניתן כלל לנעול הדלת בפני מי שמעוניין להתגייר ואין אנו בטוחים בכנות כוונותיו ומעשיו. מאמר ח יעסוק בדין נעילת דלת בפני מתגיירים.

פולמוס הרב שרמן והרב רוזן עוסק בשתי שאלות נוספות: האם ניתן להפקיע גרות מגר שאינו שומר מצוות, ועל כך נדון במאמר ט; ובשאלה האם תפקיד בתי-הדין בגרות הוא תפקיד שיפוטי או יצירת "חלות" – על תפקיד בתי-הדין נדון במאמר י.